

ska stradalništvo u Drugom svjetskom ratu i poraču u doba komunizma sve do 1990. godine.

Marko Babić

Početak kraja SFRJ, Stenogram i drugi prateći dokumenti proširene sednice Izvršnog komiteta CK SKJ održane 14-16. marta 1962. godine, Beograd, 1998, Arhiv Jugoslavije, str. 311.

Početak kraja Jugoslavije knjiga je iz serije edicija Arhiva Jugoslavije koje su posvećene dosad neobjavljenim dokumentima za povijest Jugoslavije. U seriji već tiskana: *Ekonomska politika vlada FNRJ*, Beograd, 1995; *Dokumenti iz istorije Jugoslavije, Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača iz Drugog svetskog rata*, Beograd 1998; *Dokumenti za istoriju Jugoslavije, Četvrta sednica CK SKJ - Brionski plenum*, Beograd 1999. Ovo će gradivo privući pozornost naše stručne javnosti jer na razinu transparentnosti svodi elementarne probleme društvenog razvoja Hrvatske tijekom pedesetogodišnje komunističke vladavine.

Početak kraja Jugoslavije knjiga je s historiografskom tematikom koja je situirana oko sukoba jugoslavenskih centralnih i republičkih institucija. Dokumentacija koja se ovdje predočava potkrjepljuje tezu da je kriza jugoslavenskoga političkog i gospodarskog sustava šezdesetih potaknuta antagonizmom republika. Visoki partijski skup, poznat pod nazivom sjednica Izvršnog Komiteta CK SKJ 14.-16. ožujka 1962., bio je zaista prizor velike partijske krize koji je u historiografiji već označen kao početak dezintegracije jugoslavenske države. U trenutku odvijanja sjednica IK SKJ proglašena je najvišom državnom tajnom, ali je po nalogu A. Rankovića i uz znanje samog J. B. Tita ipak tajno snimljena. Treba primjetiti da je dijelove stenograma sjednice IK SKJ od 14.-16. ožujka 1962. publicirao i D. Bilandžić u knjizi *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 1999., ne znajući da je cjelokupno gradivo već tiskano u Beogradu. To se vidi iz njegove bilješke i kometarata da će spoznaje kako KP nije bila monolitna ni u svojim najsajnijim vremenima "iznenaditi" pa i "šokirati" stare komuniste.

Knjiga *Početak kraja Jugoslavije* sadrži uvodni tekst urednika edicije M. Zečevića te arhivska vrela raspoređena u dva dijela. U prvome dijelu tiskani su dokumenti koji se odnose na pripreme sjednice (pozivi, popis osoba), stenogram proširene sjednice IK CK SKJ, prijedlog zaključaka sjednice i napomenu o naknadnoj raspravi o podrijetlu stenograma. U drugom dijelu knjige predočena je dokumentacija koja se preklapa s operacionalizacijom zaključaka sjednice iz ožujka 1962. To je: Zapisnik sjednice IK SKJ od 3. travnja 1962; Pismo IK SKJ rukovodstvima i članovima SKJ od 3. travnja 1962; govor predsjednika Tita u Splitu od 6. svibnja 1962. i Zapisnik sjednice IK SKJ od 18. svibnja 1962. iz kojeg se dobiva uvid u recepciju odluka sjednice IK u republičkim sredinama.

Zečevićev uvod (1-24) ostaje u granicama dosega tekuće srpske historiografije koja za ovo razdoblje razlučuje nekoliko glavnih teza: negiranje "srpskog hegemonizma", uvjerenje da su srpski komunisti podlegli tezi o "težnji Srba za dominacijom nad drugim narodima" kao i uvjerenje da je jugoslavenska stvarnost dvojjedana opreka "srpskog pitanja" koje se jedino moglo riješiti u Jugoslaviji, i pitanja Hrvatske i Slovenije koje su ušle u državu iz "nužde", a ne iz "želje". Dodatne političke konotacije sadrži i Zečevićeva teza da je "pravo na samoopredjeljenje iscrpljeno na II zasjedanju AVNOJ-a, i da se ono ne može pretvoriti u tekuće pravo republike jer je ono bilo konstituisano i ostvareno kao pravo naroda, a ne federalne jedinice".

Ostatak ove analiza bit će posvećen dokumentima, osobito onim tekstovima koji omogućuju rekonstrukciju stavova hrvatskih komunista. Na izvanrednu sjednicu IK SKJ od 14.-16. ožujka, uz člana IK CKJ V. Bakarića, na sjednicu su pozvani J. Blažević, Z. Brkić, I. Krajačić, A. Berus i J. Cazi. Dvoje posljednjih zbog bolesti nisu sudjelovali na sjednicama. Glavni predmet rasprave bila je kriza gospodarskog i društvenog sustava. Iz raspoloživih tekstova nazire se zalaganje hrvatskih i slovenskih komunista za samostaljniji nastup republika u oblasti raspodjele društvenoga proizvoda u potrošnji i akumulaciji. Općenito uzevši, na primjeru hrvatskoga i slovenskoga antagonizma može se najbolje ilustrirati sama narav sukoba u jugoslavenskom političkom vrhu. To je par excellence sukob između dvije koncepcije društvenog razvoja - koncepcije odumiranja moći saveznog centra i koncepcije centralističkog federalizma.

U izlaganju dvojice hrvatskih sudionika, J. Blaževića, tada predsjednika Vlade republike Hrvatske i Z. Brkića, organizacijskog sekretara SK SKH, moguće je razlučiti dva stajališta. Oni odbacuju tezu da se negativne tendencije u gospodarstvu mogu pripisati republičkim partikularizmima. Po njima razdjelnica između dobrog i lošega u Jugoslaviji ni pošto nije natjecanje republičkih interesa, već upravo suprotno, savezna administracija dikтира investicijsku politiku iz centra. Za ilustraciju takva kretanja Blažević navodi podatak da je u 1962. godini opći investicijski fond svojim udjelom trebao obuhvatiti 70 posto bruto investicija i 100 posto netto investicija. Blažević s pravom ističe da krizu ne treba tražiti u slabom gospodarenju decentraliziranih fondova jer oni nisu odlučujući, ni u gospodarskom ni u političkom smislu. Iznoseći tezu da je u "Hrvatskoj sve investirano iz centra", Blažević inzistira da "mrtvi hod ogromnih investicionih sredstava kroz sistem prelivanja, dizanja gore i vraćanja nazad, postaje sve besmisleniji, a ekonomski i politički - sve štetniji" (str. 154-159).

Pogledamo li Brkićevo izlaganje, on zastupa isti tip argumentacije i gotovo izražava emocionalno zgražanje nad ustoličenom birokracijom. Praksu savezne administracije da izvlači sredstava iz republika u savezne fondove, a zatim ih samovoljno investira, Brkić naziva "državnim kapitalizmom". Prihativši slogan o upravljanju "neposrednih proizvođača", on se zalaže da se sredstva akumulacije neposredno prepuste proizvođačima (str. 200.-204.). Bilo kako bilo, Blažević i Brkić ostavljaju nam svejdočanstvo da se Hrvatska 1962. zalagala za ukidanje državnih fondova investiranja.

Stvari stoje drukčije kada je riječ o V. Bakariću, prvome političkom čovjeku Hrvatske, a vjerojatno i trećem čovjeku Jugoslavije (drugo mjesto dijele A. Ranković i E. Kadelj). On u političku igru nikada nije stavljao velike uloge, pa ne iznenađuje da je Bakarić na sjednici IK SKJ u ožujku 1962. ostao na površini problema. Štoviše, nejasno je formulirao svoja videnja, tu nema nijedne rizične konstatacije, nijedne sugestije o konkretnom rješenju. Drugim riječima, gotovo je nemoguće rekonstruirati Bakarićev konceptijski okvir izlaganja (str. 239-245). Dokumentacija iznosi na vidjelo i njegov poriv za reteriranjem. S druge strane, Bakarić pridaje Titu prometejsku ulogu i ne propušta istaknuti da je određivao "prijelomne točke" u izgradnji političke fizionomije Jugoslavije. Time je objašnjava i njegov prijedlog da se "problemi naše nedoraslosti" riješe tako što što je "Tito uzeti incijativu" da se vidi da li u "ovakvom sastavu i ovako možemo ići dalje". Rekurs Bakarićeva oportunitizma vidljiv je i iz njegove izjave da su "predstavnici izvjesnih poduzeća" u Hrvatskoj išli na "zaoštravnja međurepubličkih svada". No kada je "u ovim republičkim svadama i naše Izvršno vijeće tražilo podršku od nas da može nastupati u ime Izvršnog komiteta, mi smo tu podršku odbili", kazao je Bakarić.

A što onda tek reći o srpskim komunistima! Postoji jedna važna razlika između njih i hrvatskih i slovenskih komunista. Očito je da je republički federalizam, o kojemu je ovdje riječ, za srpske komuniste izrazito neprikladan. Organizacijski sekretar SKJ A. Ranković smatra da svatko gleda na "svoje interese, svoj sektor, svoju republiku" (str. 103-108). Ciljajući na decentralizaciju, on iznosi tezu da se SKJ pretvara u "koaliciju partija". Neprijmerena je i reakcija ljudi poput D. Stamenkovića, predsjednika Saveza sindikata Srbije,

koji kritizira Slovence da se zalažu za smanjenje savezne investicije jer su već industrijalizirani (str. 168-173). Oni vjeruju da se zalaganje za izmjenu strukture potrošnje i povećanje standarda (za 30 posto), ne može odvojiti od svoje biti, a to je "republički centralizam".

Općenito uzevši predložak i naputak slovenskih komunista o smanjenu moći centralističke federacije bio je najjasniji. Tako M. Marinko, sekretar SK Slovenije, drži da se krivnja ne smije bacati na tek začetu privrednu reformu već na stari centralistički sustav. On govori o novom sustavu banaka, kreditiranja i o produktivnosti. Po njemu se nerentabilna poduzeća moraju likvidirati. (str. 92-96). Sam Kardelj, koji je za sebe rekao da ne želi biti "površan agitator za jedinstvo", pokušava premostiti dva pristupa. Priroda krize, kako je opisuje Kardelj, može se povezati s republikama u kojima se "zacario jedan republikanizam, jedan nacionalizam". No, on smatra da je istodobno na drugoj strani u "istoj proporciji rastao antirepublikanizam". Kardelj vjeruje da zagovornici centralizma kao i zagovornici republikanizma izriču pola istine. No, on se ne da zavarati i svijestan je da centralistička krutost otvara prostor za hegemonizam, pa se pod "firmom jednog antirepublikanizma ili jednog lažnog jugoslavenstva" može "prošvercovati jedan drugi nacionalizam" (str. 190.-200.). Blago preinačujući stilizaciju, on brani izvorni status republika, konstatirajući da za sve zlo u Jugoslaviji nipošto "nije kriva činjenica što se ona sastoji od republika".

Što se tiče samoga Tita, njegov je nastup ilustracija pragmatičnog motrišta da uspostavi odnos snaga u jugoslavenskom neskladu. Taktički je nabacio i svoje možebitno povlačenje. Iako nije dao nikakvu gotovu formulu za prevladavanje krize, on se u zaključnoj riječi (str. 256.-261.) jasno očituje da problemi u gospodarstvu nisu rezultat "pretjerane decentralizacije". Čini se da je Tito u to doba bliži decentralizirajućim tendencijama što se može vidjeti iz njegove izjave da treba prekinuti s praksom "da tražimo sredstva ovamo, pa ih onda dajemo onamo".

Iz dokumentacije tiskane u drugom dijelu najvažniji je Titov govor održan u Splitu 6. svibnja 1962. pred 150. 000 gradana (str. 285-298). Njegovim obraćanjem javnosti zaključni sjednice Izvršnog komiteta SKH iz ožujka 1962. gube oznaku tajnih partijskih dokumenata. U tom se govoru iznova očituje Titovo umijeće manipuliranja širokim mnijenjem. Nije li to prije svega ilustracija kako se javnost pridobivala za ljevičarsku kampanju protiv bogaćenja, birokratizma i nacionalizma. Kada je kampanja zaprijetila da se pretvori u šire antibirokratsko gibanje, Tito je zaustavio ovaj val populizma. Razvoj jugoslavenskog društva ostao je i dalje zapleten u proturječjima.

Ne treba posebno isticati da dokumentacija u ovoj knjizi vrlo prikladno pokazuje da teza o monolitnosti SKJ ne može izdržati historiografsku potvrdu.

Posljednja napomena tiče se stručnih mjerila ediranja. Ovu knjigu ne možemo pohvaliti kao kritičko izdanje povijesnih vrela jer tekstovima nedostaje kritički aparat, kao i prijeko potrebno kazalo osoba.

Nada Kisić Kolanović